

LEVELEK SZÁNTÓ PIROSKA HAGYATÉKÁBÓL

Közzéteszi Gréczi Emőke

A Szombathelyi Képtár 1987-ben rendezett oeuvre-kiállítást Szántó Piroskának, kétszáz festményt állítottak ki a fiatal (mindössze két évvel korábban megnyílt) intézményben. A kiállítás után a művész és a képtár akkori igazgatója, Salamon Nándor meg-egyezett, hogy az életműből – Szántó Piroška halála után – egy nagyobb válogatás Szombathelyre kerül, az ajándékozás fejében a Gróza Péter (azóta Várkert) rakparti lakás emlékmúzeumként, a képtár filialéjaként működik tovább. A jelenleg technikai okok miatt zárva tartó emléklakás 1999 decemberében nyílt meg az eredeti bútorokkal és a legfontosabbnak ítélt műve-ekkel, fenntartását január óta – a megyei múzeumi rendszer megszűnésével – Szombathely városa biztosítja.

A hagyatékából hat-nyolc doboznyi dokumentum került a képtár könyvtárába, ezeket annak idején Salamon Nándor csoportosította, a katalógizálás ma is zajlik. Az anyag egy részét a spirálfüzetekbe írt szép-irodalmi írások teszik ki, a több százra tehető családi, privát és sajtófotó, valamint az ugyancsak több dobozt megtöltő kiállítási meghívó, katalógus és kritika (újságki-vágás) mellett egy dobozban hivatalos iratokat és leveleket találtam, ezekből válogattam a *Holmi* felkérésére.

A válogatás egyaránt érinti Szántó Piroška családi, irodalmi és képzőművészeti kapcsolatait. A Bálint Endrének (kivételesen írógéppel) írt levél újabb adalékokkal szolgálhat az egykori Európai Iskola köre és Szántó Piroška közötti, a negyvenes évek

második felétől mind fagyosabbá váló kapcsolatra, ebben a művészek (főleg a Piroskával korábban szoros baráti kötelékben lévő Bálint és Barta Éva) leginkább Vas István hatását látják döntőnek – a levél is ezt támasztja alá.

Noha Vas István hagyatéka nem került Szombathelyre (könyvtárát a pécsi egyetem, levelezését az OSZK őrzi), nyilvánvaló, hogy Szántó Piroška hagyatékában jó néhány, Vasra vonatkozó dokumentum is szerepel. Piroška 1966 januárjában Szigligetre utazott, Vas István gyakorlatilag mindennap írt levelet – a válaszleveleket bizonyára a másik hagyatékban lehet és kellene megtalálni. Ezek közül most kettőt választottunk ki, amelyek a legjobban jellemzik kettejük legendásan és irigyelten mély érzelmi és intellektuális kapcsolatát, egyúttal illeszkednek Piroskának a János-kórházból férjéhez és nővéréhez írt leveléhez.

A „meglehetősen beteg” Nemes Nagy Ágnes halála előtt pár hónappal kelt levele Lukácsy András tanulmányának egyik részletére rímel, amelyben a szigligeti társaság két konkurens „nagy játékosára”, a kettejük közötti „ambivalens viszonyra” utal, a „szentistvánozásra” való célzás a levélben is azt erősíti, hogy Nemes Nagy Ágnes és Lukácsy András egymástól függetlenül ugyanarra gondolt.

A levelek helyesírását valamelyest közéletítettük a szabályoshoz, meghagyva az egyéni jellegzetességeket. Néhány szót nem sikerült kiolvasni, ezeket [?] jelzi.

G. E.

Szántó Piroska Bálint Endrének

Édes Bandikám.

Azért írok, mert a beszélgetés rettentően felizgatott, annyira, amennyit nem engedhetek meg magamnak. Szerettem volna nyugodtan beszélni, és ezt a levelet kénytelen leszel elolvasni, s nem szakíthatsz félbe, mint a múltkor. Én kerülni fogom az alkalmat, hogy még egyszer beszélhessünk, de szeretném, ha meghallanád tőlem az igazságot. És előbb még néhány előigazságot is, amit régen szerettem volna elmondani.

Bandikám, úgy érzem, Téged elvakít az elkeseredés és a gyűlölet, ne engedd. Meglepett és megrendített a gyűlöletnek az az iszonyú hulláma, ami az arcodon vonaglott. Nézd, én 1956 óta éppen eleget szenvedtem emiatt. Most miért kezdted újra? Mert Te kezdted ezt a gyűlölethajszát Pista ellen, túlzottan és érthetetlenül. És ettől kezdve egész köröd – külön Stefka,¹ külön Júlia² és Péter Imre³ – szükségesnek látta, hogy nekem rontson, hogy miért nem befolyásolom a férjemet. Nem befolyásolom. Én ostoba, régimódi nő vagyok, és tisztelem és szeretem Vas Istvánt, és nincs az a kincs, amiért összedugnám a fejemet ellene, az ő ellenségeivel, és rosszat mondjak rá, bármilyen sikkes dolog is ez. Talán megtenném, ha igazat adnék az ellenségeinek. De nem adok igazat. És nem élnék vele, ha nem neki adnék igazat. Ezt akarom Neked elmondani, próbáld elfogulatlanul meghallgatni.

Ez a vers, a „Művészet” 1950-ben íródott. Megjelent a „Rapszódia egy őszi kertben” c. kötetében is, megnézheted a dátumot. Légy őszinte, Bandi, és olvasd el figyelmesen.

„Nehéz nyelveden ó magyar” nem festeni szokás, hanem írni. Pistát undorította és felháborította, amit egyes költők műveltek a fordulat évétől kezdve. Nem mind, de nem sorolom fel őket, ha ismered ennek az időnek a fiatal költőit, úgyis tudod. Tény, hogy azok, akik azelőtt minimum Adoniszról írtak, most határőrrel és sztahanovistákról daloltak. Munkadalt és himnuszt sem festeni szokás, hanem írni. A vers második felét inkriminárod, már látom. Sajnos, ez sem így van. Tény, hogy Pista gyakran vádol engem s minden „valóságfelettit” azzal, hogy miattunk ugyan felfordulhatna a világ, ha mi csinálhatnánk a dolgunkat, nem csak költők, festők is, és ebben főleg az van, hogy addig, amíg nem bántották ezt a műfajt, mi észre se vettük a vért, az országot, az egész zúrt, legalábbis nem vettük annyira a szívünkre – az Isten áldjon meg, Bandi, hát nem érted meg, hogy munkatábor olykor Kazincbarcikát is jelenthet? Te nem érted meg azt, hogy egy költő áttételekkel dolgozik? Nem hallottál még allegóriáról? Ez éppen olyan, mint-ha Petőfiék legyaláznák Vörösmartyt, mert a nemzetet cigánynak, örültnek, pokolban zokogó malomnak nevezte?

Ebbe a hasonlatba belekapaszkodhatsz, ha akarsz, minden hasonlat sántít, csak úgy eszembe jutott. De gondolkozz józanul, egy ember, akinek van bátorsága 1951-ben kilépni a pártból, az olyan gonosz és aljas lenne, hogy üldözni kezdi azt, akit az akkori államhatalom üldözött? Köztük saját feleségét és legjobb barátját is? Mert „szögletes síkokról” beszélt? Hát az egyik művészet nem vehet a másikból hasonlatot? És végül az utolsó szakaszban az, amivel nekem rontott, már nem is tudom, melyiketek, mert többen voltatok, hogy „Te kövesd az ősforrást...” Édesem, ha egy költő azt írja, „te”, az nem mindig szól a saját feleségének. Sőt. Erre nem is hozok fel példát, lásd általános alany, de azért közlöm, hogy az emberiségnek szól. S az, hogy „meggyalázott átlagélet” sem nyitotta fel a szemedet, ezt nem értem. Hát nem ez folyt 49-től kezdve, hogy az életet, a pusztá életet gyalázták, semmisítették, tették elbírhatatlanná, hogy az ember elbújt volna a föld alá vonítani?

Ismétlem, félreértetted Pistát. Ezt ő maga is elmondhatta volna Neked, szívesen el is mondta volna, még akkor, amikor telefonon nekiestél 56-ban, s legyaláztad. Ne felejtse el, hogy nem csak mi hallgattunk, Pista is, a fordításokat nem számítva, s neki is éppen elég oka volt az elkeseredésre ahhoz, hogy ne bölcshez illő nyugalommal fogadja a sértéseidet. És még akkor se bánta volna, ha Te előzőleg csak egyszer is megkérdezed. Hogy mit dolgozol, Pista? Írtál valamit? Mert ezt Te soha nem kérdezted, pedig voltál egypárszor nálunk, hát ne csodáld, hogy ha Pista úgy érezte, hogy nincs jogod egy versét bírálni, s ilyen hangon, ha a többi nem ismered.

És ezután kibékültetek, annyira, hogy mi fent voltunk Nálad, mielőtt kimentél Párisba, s megöleltétek egymást Pistával – azt hittem, őszintén. És Te kedves voltál hozzám, visszavitted a képemet, amit Korniss⁴ kilökött, és ezt nem felejttem el, és Pista sem. Párisban újra találkoztunk (Bandikám, sajnos, Panni eszembe juttatta, hogy azt mondtam: egymás nyakába borult a két örült, taknyuk-nyáluk összefolyt. Hidd el, nem szántam sértésnek). És hidd el, csak örültem, hogy újra kibékültetek. Még a versről is beszélünk! Hiszen még monotypiát is adtál, Pistának is, nekem is. És erre kiderül, hogy ez nem volt igaz, hogy Te tartogatom a gyűlöletet, és a farzsebedben hordod Pista versét, azt tudod mondani nekem, hogy Téged Pista hátulról ledöfött. Hogy mondhattál ilyet? Hiszen alighogy hazaért, rohant Aczélhoz, hogy szóljon az érdekedben, mert megkérte rá. Ha hallottad volna, milyen szeretettel beszélt, nem hinnéd, hogy ledöfött. Tudom, öregem, hogy nem is hiszed. Elvakít az elkeseredés, vádolnod kell valakit. Sajnos, a költészetnek nincs olyan valóságformáló hatalma, nekem elhíheted, nem befolyásol egy félreértett vers politikai és művészeti irányokat. Azt elismerem, hogy nem volt szerencsés ezt leadni akkor. De öt verse pihent az újságnál, s a szerkesztőség választotta, mert – és ez a legfontosabb – külön aktualitást adott neki az, hogy azok, akik 48-ban fordultak egyet, 56-ban fordultak még egyet, s ettől sok embernek forgott a gyomra. Mindezt meg kellett írnom. Vedd a legnagyobb tisztelet és barátság jelének, hogy nekifogtam ennek a magyarázkodásnak, a többiek beszélhettek akármit, annyira meg voltam bántva, hogy velük képtelen voltam tárgyilagosan szóba állni. És ha igazat adsz nekem ezek után, Bandi, megteheted, hogy hirdesd a megismert igazságot, ahogy hirdette a félreértettet is. Ha nem, hát nem. De ez az igazság. Ne haragudj, hogy nem keresem a találkozást. Olyan sok minden volt már. A legutolsó fájdalom az volt, hogy szegény Lajos⁵ kiállításáért hiába könyörögtem, Aczél füttyült rám, és én meg is mondtam előre Julikának, hogy füttyülni fog, de azt nem hittem volna, hogy Lajos kiállításáról⁶ mindenki kap értesítést, még Borsos⁷ is, csak engem felejtetek el. Legjobb tudásom szerint én sohasem ártottam Neked, nektek. Ha nagyon utánanézek, lehet, hogy még néha segítettem is, a szándékom mindenestre az volt. Persze Te csak azt nézed most, hogy mit beszélt valaki, és nem azt, amit tesz. Pedig 56-ban, mikor először megkérdeztetek, hogy mi legyen most a festőkkel, Ti voltatok az elsők, akik eszembe jutottatok. De aztán gyorsan megértettem, hogy én nem kellek nektek. Rozsda⁸ és Barta⁹ jól a fejembe verték, hogy aki illusztrál, az hazaáruló. S tudtam, hogy nem tartotok festőnek – talán csak Te egyedül –, és ezekben az években iszonyatos mennyiségű gyalázkodás került vissza hozzám, ami rólam és Pistáról mondódott. Ebből én leszámítottam a közeg torzító hatását, de maradt így is elég. Ezért nem szeretnék most találkozni. Olyan emberek között éltem tizennégy év óta, akik nem tartják kötelezőnek, hogy őszinteség címen fájó dolgokat mondjanak, különösen olyan embernek, akinek ez nagyon rosszat tesz. Borzasztó kevés az erőm és az időm, félek a bántástól. Kérlek, ne írd erre egy goromba levelet.

Legjobb volna, ha nem is válaszolnál, mert Pista nem tud arról, hogy ezt megírtam Neked. Talán végződjön így a kettőnk barátsága, láthatod, milyen nyugodtan írok, és látnod kell, hogy szeretettel. Lehetetlen, hogy Te ne érezd ugyanezt, s tapasztalatom szerint az igazságnak átütő ereje van, ha nem is akarod elhinni, de így van, s ha majd nem fáj Neked ennyi minden, mint most, talán el is hiszed.

Szervusz. Bandikám,
szeretettel
Szántó Piroska

Budapest, 1963. február 24.
„Piri”

U. I. [Kézírással:] Mikor Pista kilépett a pártból, engem több ízben behívtak, s közölték, hogy befolyásoljam Pistát vagy hagyjam ott, hogy gazember stb.

[Külön lapon, kézzel írva:]

Bandikám,

Most látom, nem szögeztem le elég világosan, hogy ezzel a dologgal nem kívánok többé foglalkozni. Tehát ne válaszolj, leveledet nem bontom fel, visszaküldöm. Nem azért, mintha haragudnék rád, erre képtelen vagyok, de nem remélhetem, hogy mostani elvakultságodban meglátod az igazságot, ehhez idő kell. Nem bírom folytatni ezt a vitát, mert:

„Ismered a földi rendet
Le van győzve, aki szenved.
S aki sebét nyitva hagyja
Elvérzik az istenadta.”

Reviczky

[A borítékon:] Bálint Bandinak írtam, de nem küldtem el.

¹ Mándy Stefánia (1918–2001) költő, műfordító, művészettörténész, Szentendrén gyermekként került az ott élő és alkotó művészek körébe.

² Vajda Júlia (1913–1982) festőművész, Vajda Lajos, később Jakovits József szobrász felesége.

³ Péter Imre (1912–1975) festőművész, újságíró, Anna Margit második férje.

⁴ Korniss Dezső (1908–1984) festőművész, korábban Szántó Anna férje.

⁵ Vajda Lajos (1908–1941) festőművész.

⁶ Nem világos, hogy Szántó Piroska milyen kiállításra gondolt, az Európai Iskola által 1947 őszén megrendezett grafikai tárlat után legközelebb 1966-ban lehetett Vajda Lajos műveit kiállítani, de a kultúrpolitika ezt a kiállítást is Szentendrére „számúzta”, noha hivatalosan a Magyar Nemzeti Galéria rendezvényének számított. Hogy ez volt az első alkalom a fordulat éveitől, azt Passuth Krisztina, a kiállítás rendezője és Kozák Gyula, a hagyaték gondozója is megerősítette.

⁷ Borsos Miklós (1906–1990) szobrász, grafikus.

⁸ Rozsda Endre (1913–1999) festőművész, 1956 után Párizsban élt.

⁹ Barta feltehetően Barta Lajos (1899–1986) szobrász, Rozsda Endre barátja.

Vas István Szántó Piroskának

1

66. 1. 4. Kedd

Édes Pirikém,

a Déli vasútnál nem találtam borbélyt, ezért hazajöttem megborotválkozni, csak aztán mentem uszodába, ¼9-kor már a vízben voltam, 25 percet úsztam, isteni volt, aztán a Malomtó espressóban ittam kávé, meg akartam nézni, milyen az a büntanya, de úgy látszik, ilyenkor még üres. Aztán voltam bankban, könyvesboltban, hentesüzletben, kekszüzletben, gyümölcsüzletben, hangversenyirodában, itthon mindent helyére tettem, és még mindig csak ¼1.

A város gyönyörű volt, mikor kiléptem a Déli-ről, az ég, az utca – rég nem láttam ilyet. Később szállingózni kezdett a hó, az is szép volt. A Lukács előtt, ahogy a Duna felől jöttem, sok es varjút (nem csókát!) láttam, nagyon szépek voltak. Remekül érzem magam – istenem, ha kb. ilyen életmódot meg lehetne valósítani!

Ennélfogva azt remélem, hogy ti is jól lesztek odalent – most már bizonyára ebédhez készültek. Jó jelnek tekintem, hogy Simon Pista¹ most ment le. Édesem, még egyszer megismétlem (és a legkomolyabban), hogy semmi örömet, mulatságot ne vonj meg magadtól – ha nem árt az egészségednek.

A jóérzés főalapja azonban a tegnapi esti. Az, hogy búcsúztunk, és hogy ma korán reggel elutaztál, visszamenőleg olyanná teszi, mintha nem a feleségem lettél volna, hanem a „szerelmem”, valami kaland, a legszebb, a legistenibb. Nem mintha a házastársi „megszokás” nem volna legalább olyan izgalmas.

Te mindig azt mondogod, hogy Te úgy vagy velem, mintha én Te volnék. Én ilyenkor mindig hallgatok. Én nem tudlak ugyanúgy nézni, mert én nem szeretem, sőt utálok magamat. Nekem Te nagyon más vagy, kívülem álló, felettem álló, kritikálhatatlanul abszolút. Isteni voltál tegnap este is, hihetetlen. Csókolom az édes-édes lábadat.

–

A Mátyásban ebédeltem. Erős szél, északi, néha egy kis havat sodor. Ebéd után aludtam, arra ébredtem, hogy a Te hangod szól a hallban...

I. 5. Szerda

A fene egye meg, hogy épp tegnap reggel kellett betörni a sarki levegőnek – ma már komoly hideg van.

Tegnap Valinak² diktáltam, aztán még sokat olvastam. Olvasni is többet tudok, ha nem vagy itt: annyira érdekel, annyira leköt minden mozdulatod és hangod, hogy amikor éppen nem tart lefogva a munka, hülyeségnek érzem, hogy bármi mással foglalkozom ahelyett, hogy téged néznék és hallgatnának – innen van az is, hogy annyit zavarlak. Szóval, teljesen és abszolút szerelmes vagyok beléd.

Ma ½8-kor keltem, és minden sietség nélkül ¼1 1-re Aczélhoz, aki berendelt, mert egy levelét meg akarta mutatni. Délutánra meg Garai³ hívott el, azzal, hogy Aczél is ott lesz.

Megjött az Eliot-korrektúra⁴ – egész szépen néz ki. Szóval ha hazajössz, utána kell nézned a rajzoknak, nehogy elrontsák.

Vigyázzatok magatokra.
Pannit csókolom.
Téged abszolút.
P.

¹ Simon István (1926–1975) költő, műfordító.

² Újváry Józsefné, Vali (1933–2012) még főiskolásként lakott az Eötvös utcai lakásban, később is rendszeresen gépelt Vasnak, a kapcsolatot Szántó Piroska haláláig megmaradt.

³ Garai Gábor (1929–1987) költő, műfordító.

⁴ T. S. Eliot VÁLOGATOTT VERSEK – GYLKOSSÁG A SZÉKESEGYHÁZBAN című kötetéről van szó, Vas István fordításában, Szántó Piroska illusztrációival 1996-ban jelent meg az Európa Könyvkiadónál.

2

66. 1. 11. Kedd ½1 óra délben

Édesem,

ma egy hete mentél el. Ma éjszaka, éppen egy héttel a legutóbbi, gyönyörű találkozásunk után – emlékszel még? – megint együtt voltam veled: s'abuser en amour n'est pas mauvaise chose.¹ Gondolatban is szép voltál és kedves, és köszönöm, hogy gondolhattam rád. Úgy kezdődött, hogy este észrevettem, a papucsod nincs az ágyad mellett. Elindultam megkeresni: úgy látszik, Erzsike kitette a fürdőszobába.

Tegnap reggel nem tudtam a szobámban azt a bizonyos bal oldali gázt meggyújtani. Betelefonáltam [?]hoz, de azt mondta, csak ma tudja küldeni Vajda urat. De mire délután hazajöttem, égett a gáz! Úgy látszik, Erzsikének sikerült meggyújtani. Rögtön betelefonáltam a szervizbe, és megígérték, hogy Vajda urat lemondják. Ebben megnyugodtam, és ma uszodába készültem. Mikor a fürdőszobából kijöttem, éktelen csöngetés: kiderült, hogy Vajda úr már fél órája csönget – senki sem mondta le. Akkor már bevezettem, hogy mutassa meg nekem, hogy kell. Ő is belátta, hogy nem megy olyan könnyen. Erre nekilátott, és szétszedte az egészet – azt mondta, most már rendben lesz. (?) Mindenesetre adtam neki 25-t, ahogy mondtad. Még mindig nem adtam fel az uszodát – bár ekkor [?] sok idő eltelt –, és elmentem a Gellértbe reggelizni. Igen ám, de nincs kávé, mert rossz a készülék. Erre elvillamosoztam a Belvárosi Kávéházba. Ott sincs kávé: elromlott a készülék. Erre elmentem az Astoriába, ott volt kávé. Csoda, hogy meg nem fájdult a fejem, különösen a tegnapi után. De uszodába már nem mentem, különös tekintettel arra, hogy 3-ra az Írószövetségbe kell mennem. Hát így múlnak a napjaim.

Itt most sűrűn esik a hó, de azért kutya hideg van.

Egy hét múlva talán már hozzád érhetek? Csókolom a gyönyörű testedet

csupa hálával

Pista

¹ Pierre Ronsard egyik szonettjének utolsó sora. A zárószakasz Vas István fordításában: „*Ilyenkor álmaid jó fátyola alatt / Képeddel rászédem szerelmes gondomat. / Magunkat gyönyörűl használni, nem rossz az se.*”

Szántó Piroska Szántó Annának

1

Vasárnap délután 1974. jún. 2.

Várnai kikötő, és ketten vagyunk a hajón, persze a személyzet is, ezúttal civilben, és pingpongoznak. Iszonyú viszontagságok után tegnap este 11-re eljutottunk a Latviára. Az eljutás külön, hosszú novellatéma, a Mester és Margaritában részben feldolgozva,

de azért nem menekülsz – el fogom mesélni. Egy biztos: a repülést bírom, sőt imádom. A helyi járatot – ami az itteni fogalmak szerint annyira nem távolsági járat, hogy dohányozni sem szabad rajta, mert mindössze 2 óra, tehát annyi, mint Moszkva–Budapest a TU-val, de itt ez nem távolság ugye – sokkal jobban szerettem, mint a TU-t, ahol szintén nem éreztem semmit, de nem is láttam, csak havas-jeges gleccsereket, ami a felhő felülről. Bezzeg a helyi járat kedvesen ingott néha, dugig volt, mögöttem Csurka ült nagyítóval nézve, és azzal szórakozott, hogy a kiivott bögréjét játékosan kocogtatta az üvegéhez, s ha jól sikerült, pislogott rám örömeiben, hogy ugye-ugye. A látvány viszont olyan isteni volt – szóval a nap nem akart lemenni, ránéztem az órára, $\frac{1}{4}10$ volt (ot-tani idő), és türkiz és narancs csíkokat húzott a világoskék égre. Elöl a repülőgép ezüstszárnya állt, mert nem érzékelem a haladást, mert nincs mihez viszonyítani, ugyanis az ezüstszárny és a csíkozós nap alatt egy göröngyös hamukék mező van – ezúttal ez volt a felhőzet, ami fölött szálltunk. Amikor megérkeztünk, Ogyessza hirtelen meleg lett, sötét és fűszagú. Nagyon gyönyörű kikötő és vámház, és a kufferokat nem kellett cipelni, mert csak a hajón derült ki, hogy nem vesztek el. Ez nagy megkönnyebbülés volt, valamint az is, hogy elértük a hajót, mert a helyi repülő kicsit késett, de szerencsére Ogyesszában megint más az időszámítás – érdekes dolgok ezek. Mert a hajó sem éjfélkor indult, mert Pista azt hitte, hülye vagyok, mikor mondtam, hogy távolodik a fárosz (3 sirályért se mondanám, hogy világítótorony), de bizony távolodott, mert a Latvia diszkrétén elindult alattunk, meg se éreztük. Most, mialatt ezt írom – borús, de gyönyörű délután a várnai kikötőben, mi nem mentünk be, itt ülünk a fedélzeten – elhaladt előttünk a Neszebár – amivel tavaly akartunk menni, tudod. Meg egy másik csoda, és a neve, képzeld, Sztára Planina – a Vajda¹ nótája. Kálina – sztára planina –

A lakosztályunk pedig csoda. A szalonunkban Szántó nanya és Ferenc József egyaránt helyet foglalhatna, jégszekrény is van benne, gondosan elrejtve egy tálalóasztal egyik felében, a másikban viszont abrosz, szalvéta, csésze, tányér, feketéskészlet. Márványtető és plüssdívány. Ragyogó tiszta. A hálószobánk modern, hitvesi ágy és rengeteg takaró. Plümó. Ugyancsak modern a fürdőszoba is, fala zöld márványt utánoz, elég élethűen. Minden működik, kivéve a légkondicionáló berendezést, ami nem állítható el. Hangja nincs. De nem is kell elállítani, mert rövidesen olyan meleg lesz, mint az illik. Most még nincs, csak tengeri idő van, ami azt jelenti, hogy süt a nap, fúj a szél, beborul, kiderül, köd van, felszáll, s mindez gyönyörű. Jól öltöztünk, de kicsit sok ruhát vittem. A pullover kell, legjobban a nyakas, és trouvaile volt a kis vacak sapka, mert kendőt lefúj a szél.

Ez a fekete tenger, tudod. Tényleg fekete, fehér fodros. Az éjjel fogunk elhaladni a Boszporuszon, sajnós, s holnap délelőtt a Dardanellákon. Hogy hol dobom ezt be, fogalmam sincs. Legközelebb Déloszban állunk meg, csak lesz időm postát keresni.

Hétfő reggel. Nem úgy van semmi sem. Mert $\frac{1}{2}8$ -kor kezdtünk áthaladni a Boszporuszon. Szegény Pista még aludt, de azért jó sokáig lehetett még látni. Sok-sok mecset, [mint] a Dunakanyarban, de tízszer akkora. És ez a Márvány-tenger, ami garantáltan meleg és sima, tehát köd volt, és szemergett az eső, de így talán még gyönyörűbb volt, mecsetek, minaretek a ködben, kékek voltak és teljesen mesebeliek. Az összes magyarok fent báméskodtak az orrban. Orr, mondom. Micsoda hely! És a Galatea híd, egyik felén Európa, másikon Ázsia, közben tele apró kagylókkal, nagy hajókkal, és egy citromsárga kék foltos csónak zöldséget vitt Európából Ázsiába. Mindenki sír, hogy borús az idő, de legalább Pista nem szenved a melegtől. Én két pulloverben s nadrágban vagyok, de most – $\frac{1}{2}1$, kezd tisztulni. Csak fussunk át a Dardanellákon, meg fogunk

fulladni, ezt ígérem mindenkinek, de hiszem is, nem is. A sirályok jönnek a hajó után, s akkorák, mint egy hízott liba. Délelőtt, mialatt én a gépházban voltam, Pista látott delfineket, vigasztalhatatlan vagyok. Állítólag lesz még sok, csak a bolgár tengert utálják, mert a disznók halásszák őket. De állatra nem akarok gondolni, rád sem, macskára sem. A koszt egyszerűen katasztrófális. Reggeli öt fogás, dél 7, este 6. Délben 2-féle előétel, hús, saláta, sütemény, sajt, fagylalt és tea. Minden étkezéshez lehet választani kávé, tea, csokoládé között, ásványvíz benne van, de külön is kap az ember vagy sört, vagy narancslét. És nagyon finom minden. Akinek ez nem elég, ihat feketét s viskit dollárért a bárban. Van bár, van uszoda, zeneterem, tv. Toronyóra is. Útitársak között egyenlőre ragadós nincs, van egy hipertegnapi asszony, aki egy Mityu és Pivarcsi Fülöp² keverékéből összeállított és nagyságú férjet pástorol, nem iszik, egy szál cigarettától köhögni kezd, s bennem szövetségést sejtett, de csalódott szegény. 2 orvos van a csoportunkban, egyik bel és reumatológus, másik nőgyógyász. Kővér és érzelmes rádióriporter is van, aki majd riportot csinál a magyar csoportról, ezt jól kibulizta, de kutya legyek, ha nyilatkozom a görög művészetről neki. Megmondtam, hogy engem a tenger állatvilága érdekel, inkluzíve a luxushajók utasait. Állati szerencsénk van, hogy egy kettes asztalnál ülünk. A hajón egyenlőre csak magyar, lengyel, cseh csoport van, néhány orosz és 4 ausztrál. Velencében be fog szállni egy német és egy olasz csoport, akkor nagyobb zaj lesz, az már a visszaút ugyan. Ami azonban a legfontosabb: én imádom a hajót, és boldog vagyok rajta. Pista ugyan bevverte a sípcsonjtát elég erősen, mert a hajón irtó faramuci küszöbök vannak, plével pántolva, ami kiáll, de nem tört el. Csak lila, de járásban nem akadályozza. Kopogd le. Nagyjából ez a helyzet, nem merem mondani, hogy minden isteni, mert az idegenvezetőknek mikrofont kéne dugni a szájába, úgy, mint Tót úrnak a csipogót. Csak még a hízókúra a baj, de majdcsak leadjuk, majd Szentendrén. Legszívesebben elfeleznék veled minden ebédet, pedig igyekszem a krumplikat nem megenni, és az orosz kenyeret se, ami pedig isteni finom, és van fekete is, fehér is. Tengeri betegségről nem lehet szó, a tenger olyan. Pedig akkor nem híznánk el. Sok-sok saláta van és nyers uborka és gyümi. Ja, a hajó óránként 17 csomóval megy, és 5000 tonnás, és most hagytuk el a Dardanellákat, és kisütött a nap. Édes szívem, vigyázz magadra. Ja, tegnap sürgönyöztem neked, de valahogy nem éreztem biztosnak a stevardess angoltudását.

Csókollak nagyon
Ne Dudd ki

Így igaz – vigyázz Magadra!
Csókol Pista

A borítékot én ragasztottam le, mert elolvadt a ragasztója!

[Keresztben:] Pista sípcsonjtát csak azért írtam meg, hogy lásd, a rosszat is megírom.

¹ Vajda Lajos.

² Mityu Szántó Anna legjobb barátnőjének a férje. Pivarcsi Fülöp papi szabó, műhelye a Papnövelde (korábban Eötvös Loránd, ahol Vasék egykor laktak) és a Cukor utca sarkán volt.

Drágám,

ma átkeltünk az Isztmoszon (magyarul írom), keresd meg. Az a pici rész, ami a térképen nem is látszik, Korinthos és a tenger között. Egyébként vedd elő Theszeusz ifjúsága c. művet könyvtárban, R-nél, Renault, s abból megtudod. Én a tordai hasadékot képzeltem így. A hajót éppen csak hogy át tudták szuszakolni, egy rettentő büszke kis pilótahajó (ing alattam az asztal) jött, és vezette, a part 1, maxi 2 méterre volt tőlünk, nagyobb hajó már nem fér át. Reggel 8-9-ig mentünk benne, közben sajnos reggelizni is kellett [rajz], irtó sajnáltam rá az időt. És autóbuszba ültünk, s felmentünk Apollóhoz, Delfibe, jó magasra. A görög hegyek olyanok, mint semmi más hegyek a világon. Alulról pettyesek, mert a kopár hegyen pettynek néz ki a fa. Olajfa, olajfa, olajfa, meg vadon növény rózsaszínű leander, rengeteg. Delfi az egy pici, irtó elegáns falu, modern, de hófehér villák és régi vastag fehér házak, és mindent előnt a muskátli, ami itt bokor, vörös és rózsaszín és fehér, és egy futó liliomszerű tűzpiros virág a longamillea. Apolló szentélye meg a hegy tetején van, egy csomó isteni barnás rózsaszín oszlop (ráz a hajó, nehéz írni), óriási lapos márványkockás lépcsők – Pista közbámulatra viseli a sapkát, de mindenki visel valamit a fején, a lovak is. De legjobb a kendő, vettem is szép görög kendőket, úgy hívják, hogy mandilla, j-nek ejtik. Tudod, strapás, strapás, de nem nagyon, mert ebéd, vacsora mindig a hajón van, például Delfibe úgy mentünk, hogy 1-kor ebéd, s utána fel, de délelőtt előre aludtunk. Minden szagos. A ciprus, a babér, a leander, a RÓZSA meg mindenféle szagos fű, amit nem tudok, csak a kakukkfűvet. És mivel Rita, a vezetőnk – láttad a reptéren – kis valagnak bizonyult, bár jó kislány – rendszerint siet vissza a busszal a hajóra, de a gyengébbek kedvéért lefordítja – rosszul – magyarra azt, amit az amúgy is hülye helyi idegenvezető elmond. És mégis csodálatos, valami olyan, amit nem tudtam volna elképzelni. Tökmás, mint Olaszország. Az a vad szárazság, ami most még nem látszik, de pl. Mykonoszban rengeteg szélmalom van, mert a szél az energia. Esküszöm, nem tudom, írtam-e Mykonoszról, de biztos, hogy nem eleget.

Csütörtök. Most hagytuk el Korfut, s albán vizeken járunk, útban Split felé. Itt Korfuban élt Durrel, tudod. Reggel vonultunk ki, ezúttal kimenőjegy nélkül – az külön idiótaság, majd elmesélem, csuda, s az első, amit megláttam a parton, a korfui konflislovak voltak, a nápolyi ló elülhet mellettük, majd meglátod. Pompon, rózsaszálak, Mária-kép, gyöngy-sor, bojtok, hosszú aranyfityegők s egy óriási KALAP. Csak a füle látszik, meg a gyönyörű szeme. Csodálom, hogy napszemüveg nincs rajtuk, de ellenző, az van. Autóbuszra pattantunk, s fel a hegy tetején lévő ronda villába, ahol Erzsébet királyné nyaralt. Pista mondta, te csak maradj kint. Csodálatos szagú kertben maradtam néhány bódés göröggel társalogni – mind tud angolul –, s lenéztem a hegy tetejéről az olajfaerdőre, ciprusokra s körül a tengerre. Narancsfák voltak a bejárat körül, s az ügyes görögök árulták nekünk a narancsot, amit az előbb csórtak le a fáról. Egy teljesen ősz bajuszútól vettem is, olcsó. Mindenesetre sokkal jobban mulattam, mint Pista, aki Erzsébet királyné cuccait nézte, és Vilmos császár fürdőkádját. A porcellánmúzeumban ugyanezt az eljárást követtem, plusz azt, hogy nekiugrottam egy görögnek, aki a konflisába invitált, hogy tegye fel a lóra a kalapot. A görög azt mondta, most nem kell, mert eperfa alatt áll, mit gondolok én. (Az eperfa tele volt óriási rózsaszín eprekkel.) Én mondtam, mert rajzolni akarom. Erre feltette neki, s mögém állt, s végtelen büdöseköt köpött, és időnként

helyeslően gesztikulált nekem is, a lónak is. A lónak adtam cukrot, neki cigarettát, azonnal visszakínált az övéből, rá is gyújtottam, s azonnal megtudtam, mért köpött olyan bűdösek, akkor eldobtam. A Szent Spiridion-templom semmi se volt ahhoz képest, hogy még az Erzsébet-villában, ahogy a magyar csoport kifelé jött, s Pista pisilni ment, megállt a kertben egy autó, s kiszállt belőle 3 pópa. Fazék van a fejükön, s alatta kis konty. Azt hittem, ennél szebb már nem jöhet, de még egy autóbusznyi jött. Teleálltak a hallt, s majdnem mindegyiknek kontya volt. Akinek nem, az kopasz volt. Az első meg is áldott engem (ott álltam egyedül, ő köszönt, visszaköszöntem, erre für alle fälle megáldott). Délután szabadprogram volt, ami azt jelenti, hogy $\frac{1}{25}$ -re kellett a hajón lenni, tehát $3-\frac{1}{25}$ -ig mászkáltunk irdatlan hőségben, partot kerestünk, ahol követ lehet szedni, de nem volt, csak bástyás part. Vettem neked egy ócska ékszer, talán tetszeni fog. Nem arany, nem ezüst. Taxin jöttünk haza kb. olyan messziről, mint az Orbán kereszt. Nem tudok semmit venni, hiába van pénzem, a fene egye meg, mert vásárlásra nincs idő. De minden van Pesten, csak készítsd elő a népeket, hogy nem kaptok semmit. Magadat is. Pista édes, aranyos, és én boldog vagyok a hajón, s amennyire a képességei engedik, ő is. Téged nem is kérdezlek, egyszerűen nem bírok rád gondolni, iszonyú, hogy nem tudok semmit. Holnap Velencében hátha sürgönyözl.

Csók csók csók
Pirid

Split felé közeledünk, az idő aránylag hívös. Csókol P.

Délosz. Ha kedd van, akkor Délosz

Édes [?], az, hogy partra szálltunk Déloszon, életem legnagyobb dolgai közé tartozik. Így képzeltem el a Görög Szigetet, vagyis el se tudtam képzelni. Szeretném, ha látnál minket, ahogy az ingó leeresztett hajólépcsőn – vigyázat! nem létrán! – lemászunk a hajó oldalánál álló motorcsónakba – Pista beüti a fejét –, s kikötünk. Délosz kopár sziget, de több rétegen át kopár, s a rétegek a tengerbe nyúlnak, és feketén csillognak, ahogy a kék víz fehér habja megtörik rajtuk. Mintha egy nagy rakás elefántot dobáltak volna egymásra, s az elefántok közeit aranyárga és lila vadvirágokkal és szagos, szűrős akanusszal töltötték volna ki, ilyenek a sziklák. De a tenger és a sziklák főhelye között egy-két görög magánház (régeli!) romjai, freskók és mozaikok, de ez mind kutyaszar ahhoz képest, ahogy kitárul az oroslánallé. 7 vagy 8 oroslán ül, mint a cica, de egészen hosszú a lábuk, és tátott a szájuk, kicsi a fejük, és fehérek. Vagyis a márvány itt nem fehér, hanem rózsaszínesen, drapposan fehéres-barnás, és mégis hófehéren csillog, mert rásüt a nap, és mögötte – minden szobor és ház és szikla mögött a háttér a tenger, ami a hétfői zord szürke köd után tintakék és türkizkék, és nem tudom, milyen, de iszonyúan, vadul kék, kék, kék.

Déloszon semmi mai élet nincs, csak a parti őrház s pici múzeum – jó, sőt isteni egy-két dologgal. Mykonosz viszont a legsűrűbb és legmodernebb, azzal együtt, hogy járnak az idegenek, olyan fantasztikus ruhában s fejekkel, hogy Pista sapkája feltűnést se kelt. Egyébként Mykonoszon alig viselte, mert egész nap finom nyári idő volt, szeles, napos, langyos. Ez meg egy hegyre mászó város, a hegy nem magas, és itt vannak a luxushajók s nyaralók. De van teljesen proli görög élet is, persze kávéház. Ültem a kis kávéházban, ahogy imádkozni, és előttem elhaladt a világ. Nem csak Európa, mert japán is volt,

és terhes indiai lány és németek és amerikaiak, utóbbiak fején rózsahalom és csipkefodor, férfiakon pettyes kalap. A kikötő félkörében vannak a kiülős kávéházak, előttük a tenger, hajókkal, és ami körbefogja, az barna, alacsony hegy, hófehér házak vörös virágokkal és az egésznek a tetején szélmalomok.



Szántó Piroska Vas Istvánnak és Szántó Annának

1984

Aug 26 vasárnap este János Kórház

Drágáim,

tökéletesen tisztában vagyok vele, hogy ízléstelenség és fennhéjázás nekem nektek búcsúlevelet írni. De kettő az ok. Egyik az, hogy félek, hogy holnap este már úgy elkábítanak, hogy nem lesz eszem hozzá. A másik, a fontosabb, pedig az, hogy szabad velünk az úristen, s ígéretem és elhatározásom ellenére mégis meghalhatok. Hát meg akarom mondani mindenesetre, hogy én voltam a legboldogabb asszony, akinek a legjobb férje volt, és a legboldogabb gyerek, akinek az anyja a testvére volt. Köszönöm, édes Pannikám ezt a sok-sok évet, és köszönöm, édes Pistukám, hogy feleségül vettél mégis. Én boldog ember voltam, s ha most meghalnék, ügyesen és praktikusán el lenne intézve az egész. Semmi ijedelem, szaladgálás, jaj, mentsetek meg, akárhogy is – mire? De másrészt meg nekem kellene a kezetekeket fogni – fogom is, ha lesz rá módom. Nem álszentségből mondom, hogy ahogy az isten akarja.

Van valami ősrégi végrendeletfélém a fekete kisasztal fiókjában, esküszöm, nem tudom, mi van benne. Egy biztos – amim van, a tiétek, s rendelkezettek vele belátásotok szerint. A képeim sorsa nem érdekel, habent sua fata. De szeretném, ha adnátok pénzt a macskásoknak, Fekete Katalinnak és Sárospataki Csabának, II. Török u 7 VII em., hogy el tudják cserélni a lakásukat. Katalin az Alapnál dolgozik, ott felhívható. Persze úgy, hogy maradjon rendesen nektek, hiszen én már nem fogok keresni. Az Abrakos Tarisznya legyen Schulteiszé, de csak ha segít nektek szépen meghalni – talán megteszi,

én kérem rá. Pista igenis írjon, nehogy hülyén öngyilkos legyen, ne engedd, Pannikám, nem tudná rendesen megcsinálni. Segítsetek egymásnak, s áldjon meg benneteket isten, amiért ilyenek voltatok hozzám.

Ha Pista találna egy asszonyt, áldásom rá és az asszonyra is. Talán Sikó Zsuzsa?

Drágám, te nagy költő vagy, törődj magaddal, én, ha lehet, onnan is szeretlek.

Drágám, ha volt valaha önzetlen ancilla domini, én tudom, hogy te az voltál. Ne haragudj rám, nem tehetek róla.

Értsétek meg, én boldog vagyok!
Örökké csókol és szeret
Piri

Pista! Ilyenkor nem hazudik az ember! Nem volt hiányérzetem melletted soha! Imádtalak!

Pannikám! Soha nem bántottál, légy nyugodt. Mindenem voltál a világon, épp csak a férjem nem. (No, szép is lett volna.)



Nemes Nagy Ágnes Szántó Piroskának

1991. február

Pircsike,

késve ugyan, de szívből és általánosan köszönöm meg születésnap (névnap, szilveszteri, karácsonyi stb.) köszöntődet, amit igazán nem vártam. Hisz mindezeket és mindenkire szólóan Szigligeten szoktuk megünnepelni egy bokorban – emlékszel? Jó kis falvédős murik. Lehet, hogy most is ott ültök a kastélyi szalonyban, szentistvánozva.

Kívánok hát Neked viszontag minden jót, Szigligetet, diót, mogyorót, szül- és névnapot, ideggyulladás szüntét, szép szójátékokat – bár én nem tudok befejezésül olyan remek cicákat-növényeket mellékelni rajzban, miként Te.

Üdv és köszönet Neked és Pistának is
a meglehetősen beteg¹
Ágnestól

¹ Nemes Nagy Ágnes 1991. augusztus 23-án hunyt el.